

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลจากเอกสารและท่านผู้รู้ในท้องถิ่น โดยนำมาวิเคราะห์รวบรวมให้สอดคล้องกับด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. วรรณศิลป์
 - 1.1 การใช้คำ
 - 1.2 การใช้โวหาร
2. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - 2.1 ศาสนาและความเชื่อ
 - 2.2 การดำเนินชีวิตในครอบครัว
 - 2.3 การปกครอง
 - 2.4 การประกอบอาชีพ
3. การสัมภาษณ์ผู้รู้ (Key Informants) เกี่ยวกับภูมิปัญญาจากวรรณกรรม เรื่อง กำพรว้าไก่อแก้ว

วรรณศิลป์

วรรณศิลป์ได้แก่หลักการประพันธ์วรรณกรรมหรือวรรณคดีที่ดีประกอบด้วย

1. การใช้คำ ทางทฤษฎีวรรณกรรมมีหลักการใช้คำ ดังนี้
การเลือกใช้คำสำเนียงแห่งภาษา (Phonetic) หรือน้ำเสียงของภาษา (Tone) ในวรรณกรรมเรื่องกำพรว้าไก่อแก้วมีการเลือกใช้คำสำเนียงที่ทำให้เกิดผลต่าง ๆ ตามทฤษฎีวรรณกรรมดังนี้
 - 1.1 ใช้คำภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาใช้จารึกและเผยแพร่คำสอนของพระพุทธศาสนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก หากใช้คำภาษาบาลีแล้วเกิดความศรัทธา ความเชื่อต่าง ๆ ดังนี้
ใช้คำเริ่มต้นคำสอนและพิธีกรรมแต่พระศาสนาคือพระพุทธเจ้าเช่นคำว่า นโมตัส สัตถุ คือ คำขอประณามพจน์ต่อพระพุทธเจ้าก่อนเริ่มเรื่องรวมและพิธีกรรม เพื่อให้เกิด สิริมงคลแก่ผู้ประพันธ์ดังนี้

... นโมตัสสัตถุ

บัดนี้ข้าจัก	วันทวไหว้	พุทธโองค์ประเสริฐ
	กับทั้งเทพไท้	วอนไหว้เทพอินทร์
ขอให้	โภยพยาธิภัย	สรรพสิ่งหายเสีย
	อนตายสัง	อย่ามีมาต้อง

บัดนี้ข้าจัก	นับชาติท้าว	ปางก่อนท้าวราม	ก่อนแล้ว
ยามเมื่อ	เที่ยวสงสาร	หลีกเวรभीเว้น	...

ศ.2 ล.1 น.1

จากบทประพันธ์นี้นอกจากจะทำให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์แล้วจะทำให้เกิดศรัทธาเพราะบอก
นัยว่าเป็นนิทานชาดก เช่นว่าข้าจัก นับชาติท้าวปางก่อนท้าวรามก่อนแล้ว

ใช้คำภาษาบาลีเหมือนในคัมภีร์พระไตรปิฎก ส่วนพระสูตรต้นตอปิฎกมาเกริ่นนำเป็นจุดนิย
บท เช่นอตถาตทา ดังความว่า

	... อตถาตทา	ในกาละเมื่อนั้น
ค้อมว่า	นางตั้งแล้ว	ลงจากเตียงทอง
ทั้งเล่า	ลานงฮาม	ตั้งสาวผู้งใช้
ค้อยอยู่ดีเยอ	นัครคน้อย	ทุกสิ่งบริวาร ...

ศ.2 ล.2 น.1

ใช้คำภาษาบาลีชี้ว่าตัวเอกของเรื่องเป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เช่นคำว่า โภธิญาณ
ดังความว่า

...	บัดนี้	จักกล่าวท้าว	โภธิญาณผู้มี	นางแล้ว
	ท้าวก็	พลัดพรากน้อง	นางนาฏสีดา	
	ท้าวก็	คืนเมื่อหอ	อยู่ปรารค์ทองแก้ว	
	ท้าวก็	ไปนอนอั้ง	ปรารค์ทองभीมีคู่ ...	

ศ.2 ล.1 น.1

...	ผู้หนุ่ม	สาวช่วงใช้	สามฮ้อยอยู่แฝง
	เขาก้	ขอภาซ้เข้า	เสวยแสงแล้วคำ
	เจ้าก็	เข้าสู่ห้อง	เตียงแก้วลวคนอน
	นางก็	คิดฮอดแก้ว	จอมราชโภธิญาณ ...

ศ.1 ล.1 2 น.1

นอกจากคำว่า โภธิญาณแล้ว ยังมีคำภาษาบาลี สันสกฤตอีก เช่น ทุตตะ องค์กร

ประเสริฐ ลาก ประสงค์และยนต์ ดังความว่า

...	ค้อยไปดีเยอ	ทุตตะท้าว	โภธิญาณองค์กรประเสริฐ	เยี่ยมเฮย
	จึงให้	ถูกลากได้	ใจเจ้าบ่อนประสงค์	หันถ้อน
	อันหนึ่ง	สายยนต์เจ้า	ผู้งเยี่ยมฮักษาอยู่	
	กรันว่า	ท้าวดาวหน้า	มาแล้วจึงลีลา	ท้าวเฮย ...

ศ.2 ล.4 น.1

คำว่า บัพพโต และเทพให้	ตั้งความว่า
... เข้าป่าไม้	ไปหน้าเคลื่อนคราว
อันว่า ภูเขาค้น	บัพพโตตันช่อง
สองหน่อไ้	เดินได้สำหาญ
ก็เพื่อ ว่าเทพให้	แปลงทางสองอ่อน ...

ผ.2 ล.13 น.1

ใช้คำทางการใช้สูตรคิดเลขทางโหราศาสตร์ชั้นสูง ให้เกิดศรัทธา เช่น ทรคุณ และใช้ภาษาบาลีว่าทูลองค์ เป็นคำราชาศัพท์ตั้งความว่า

... หมอก็	คุณเจิงเท้า	ทรคุณสามเหล่า	
ก็จึง	เห็นแจ่มเจ้า	ในหันชูอัน	
แต่นั้นหมอก็	ยอมมือไหว้	ทูลองค์ตามเหตุ	
	เคราะห์หากฮ้าย	เจิงน้อยคอบงู	พระเฮย
แต่ว่า	ภายหน้าพูน	สิมีคนมาโคศ ...	

ผ.3 ล.17 น.1

1.2 ใช้คำภาษาถิ่นไทยอีสาน เพื่อให้คนไทยอีสานเข้าใจภาษาอย่างลึกซึ้งกินใจ มีคำสำคัญต่าง ๆ ดังนี้

คำว่า ซอก หมายถึง คั่นหา คำว่า เพิ่น หมายความว่า ท่าน ดังนี้

... แต่เน้นเขาก็	พาที่ดำน	ถามบน้อยอ่อน	
มึงสั่งมาช่างได้	ดวงดอกไม้	มาเห็นห้วงหอม	นี้เด
เดี๋ยวนี้	ราชาเจ้า	จำกูมาซอก	
เพิ่นว่า	เอาดอกไม้	ไปให้เพิ่นชม	แท้แล้ว ...

ผ.3 ล.14 น.2

ใช้คำแสดงความเคารพอย่างสูง เช่น ขาบไหว้ หมายถึง กราบไหว้ คำที่แสดงความยิ่งใหญ่ กล่าวหาญ เช่น คำว่า เช็ง หมายความว่า เล่าลือว่ามีเกียรติขจร ตั้งความว่า

... แต่เน้นเขาก็คิด	อิคูคนเจ้า	ชายพลอยทุกขเวหน
เขาก็	เมื่อขาบไหว้	จอมเจ้าที่เช็ง
บัดนี้	ทานโทษถ้อน	ยังข่มมเหนือหัว
ข้าก็	เห็นของหอม	อยู่นำชายไบ้ ...

ผ.3 ล.14 น.2

คำที่ฟังแล้วทำให้เกิดสุขอารมณ์ ทำให้เกิดความรัก เคารพ ความพึงพอใจ เช่น
จา ด้านม่วนหู หมายความว่าพูดจาไพเราะ นุ่มนวล ดังความว่า

... แต่นั่นท้าวก็	ออกจากซุ้ม	ลาแม่มีน่าน
	ตามทางเลิง	ฮอดเมืองมีซ้า
	บาศราญขึ้น	ประนมกรถวายบาท
	ภูวนาถเจ้า	จา ด้านม่วนหู ...

พ.2 ถ.1 น.2

คำที่แสดงกิริยา เช่น หลม หมายถึงหลวม คำที่แสดงสิ่งของเครื่องใช้ของชาวอีสาน เช่น
ฮิ้น หมายความว่า พ้อม เป็นค่านาม เครื่องจักสานสำหรับบรรจุข้าวเปลือก หลุด หมายความว่า
หลุด เคลิบเคลิ้มดังความว่า

... เลยเล่า	เป็นฮูกว่าง	หลมฮิ้นพ้อมใหญ่	
มันหาก	หอมฟุ้งขึ้น	พอล้มหลุดทรวง	
เขากี้	ต็อกไอ้	หอมเดใจลีซาด	ตายแล้ว
ซ้อยอยากเห็น	ตัวไก่อ่แก้ว	เป็นเพียงคั่งไค	นั่นเด ...

คำว่าฮิดหมายถึงอดอยาก คำว่าจิ้น หมายความว่ารินออก ส่วย หมายความว่าล้างทำความสะอาด ดังความว่า

... ซ้อยก็	ฮิดอยากน้ำ	ขอเจ้าทอดทาน	แลถ้อน
ขอให้	ขอขันหจิ้น	ลงกะลาพอด่อง	น่องเฮย
ครันว่าเจ้าป่	ทานทอดให้	คือสิเมี้ยนมอดชีวัง	บ่ยาแล้ว
แม่นว่า	น้ำหากฮ้าย	ล้างส่วยดินมือ	ก็คืด้อน ...

พ.2 ถ.5 น.2

คำว่าไซม ใช้มือประคองยกขึ้น โจม ก็ว่า เชื่อง หมายความว่าซ่อนไว้ เหย หมายความว่า
ว่า ระเหยจนหมดกลิ่นเค็ม ดังความว่า

... บัดนี้พ้อมเมื่อ	ดาวนค้อย	ลงดินไกลี้คำ	มาแล้ว
พ้อมสิ	มาฮอดแล้ว	นางน้อยค้อยไซม	
นางก็	โจมเอาฮ้าย	สายสมรไปเชื่อง	
ไว้ที่	กองคอกไม้	เหยแห่งนอกเวียง	พุ้นแล้ว
ค้อมว่า	นางเชื่องแล้ว	นั่งอยู่เย็นใจ ...	

พ.3 ถ.5 น.2

1.3 การเล่นคำ ซ้ำคำ นอกจากใช้เป็นคำเดี่ยว ๆ แล้วเพื่อให้เกิดอารมณ์ จินตนาการที่
ลึกซึ้งกว้างไกล ยังซ้ำคำอีก เช่น เว้าจ้อยจ้อย หมายความว่าพูดถอเถา น่าฟังตลอดเวลาที่อยู่ด้วยกัน
ดังความว่า

...	คือมาแล้ว	นางนาฏสองศรี
	ลีลาหยับ	ค่อยคลานมาใกล้
	สองนางก้ม	ยอขันสมมาแม่
	ทั้งแจ่มเจ้า	สองฟ้ายับขัน
แล้วจึง	โอบพรให้	สองนางคำม่วน
	เว้าจ้อยจ้อย	คุณเจ้าช่างจา ...

พ.4 ล.22 น.1

ยัดยัดเข้า หมายความว่า หลังไหลมาติดต่อกันยัดยว ดังความว่า

...	มีทั้ง	ชาวเมืองพร้อม	หญิงชายน้อยใหญ่
เขาก็	มาเบิ่งเจ้า	ยัดยัดเข้า	นางน้อยต่างเมือง
		ยัดยัดเข้า	ไหลหลังมาดู
เขาก็	เห็นนางงาม	เห็นนางงาม	หลุดใจพอสะบัน
ทั้งเล่า	หอมกลิ่นน้อย	ทั้งเล่า	เจ้าอ่อนสามสี่
อันว่า	ฝูงหญิงชาย	อันว่า	หลุดใจนำเจ้า ...

พ.2 ล.17 น.1

มายมายหน้า หมายความว่า ไบหน้าขึ้นบาน แสดงความอบอุ่นและความมีศักดิ์สูง ย้อง
ย่อง หมายความว่าลอยละลิวไปเรื่อย ๆ ดังความว่า

...	สองจึง	ไปเถิงห้อง	สายยนต์เชือกหย่อน	
		บ่าบ่าวท้าว	จាន้องนาฏแพง	
นางเฮย	ทีนี้แล้ว	ยั้ง	เชือกหย่อนสายยนต์	
ยามเมื่อ	เสียมลงมา	ยั้ง	จอดเข้าทางนี้	
	อึดถาดทา	ยั้ง	ในกาละเมื่อนั้น	
	นางคราญน้อย	ยั้ง	เห็นยนต์ชมชื่น	
	มายมายหน้า	ยั้ง	หัวแย้มจึงจา	
พี่เฮยวันนี้	สองเฮยขึ้น	ยั้ง	เมืองเทิงย่องย่อง	แลนอ
ก็จึง	ไล่ฝ้ายกำ	ยั้ง	เมืองน้องบ่เห็น	แลนอ ...

พ.2 ล.14 น.1

1.4 การสัมผัส มีสัมผัสพยัญชนะ เช่น พอนผ่อ, หยาดย้อย, ฮ่มไฮ และสัมผัสสระ เช่น อูครพอนผ่อ เป็นต้น ดังข้อความว่า

... สองก็	หลังไปก็	อูครพอนผ่อ	
เห็นแต่	เหมื่อยหยาดย้อย	ปลายไม้ฮ่มไฮ	แต่นอ...

ผ.3 ล.16 น.1

2. การใช้โวหาร

การเลือกใช้ความ ทำให้เกิดโวหาร หรือภาพพจน์ ผู้อ่านผู้ฟังเห็นภาพเกิดขึ้นในใจหรือห้วงแห่งความคิด แล้วจดจำเรื่องราวเหตุการณ์เห็นจริงจึงสมเหตุสมผล จนบางเหตุการณ์ทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกชื่นชม โกรธ เกลียด ตามลักษณะโวหารดังต่อไปนี้

2.1 บรรยายโวหาร เป็นโวหารบรรยายให้รู้เรื่องราวดังความว่า

... แต่นั้นมีทั้ง	อุทยานห้อง	ในสวนของปลูก	
มีทั้ง	ต้นดอกไม้	ก้านกำยานงกลาย	
มันหาก	โหยโหยหอม	ทั่วในสวนกว้าง	
มีทั้ง	ดอกเกดแก้ว	ก้านก่องขุมพุ่ม	
	ลายสมลับ	กำยกันเป็นล้าน	
	เขี้ยวสับลิ้ว	สีแดงสับมุย	
	เหลืองแลแหล่	ขาวแกมพอสน้อย	เจ้าเฮย ...

ผ.4 ล.18 น.1

คำประพันธ์บรรยายถึงสวนของนางอำคาวา มีดอกไม้หลายชนิด หลายสีสลับกันเป็นชั้น ๆ บางแห่งก็มีดอกเป็นสีสลับกัน ส่งกลิ่นหอมคลอบอบวนทั่วบริเวณสวน

... สองก็	หลังไปก็	ปัจฉิมเม	ฟ้าต่ำ
เห็นแต่	ฟ้าค่าแหล่	แลบ้านก็บ่เห็น ...	

ผ.3 ล.15 น.2

คำประพันธ์นี้บรรยายว่า กำพรว้าไก่อแก้ว กับนางอำคาวาขึ้นแพเหาะไปในท้องฟ้า มองไปเบื้องหลังขอบฟ้าต่ำ เห็นท้องฟ้าเป็นสีน้ำเงินเข้มบดบังหมู่บ้าน

2.2 อุปมาโวหาร ดังความว่า

... ท้าวก็	เห็นนางน้อย	อำคางามยิ่ง
ฝูงหมู่	ผสมเกศเกล้า	เขี้ยวเหลี่ยมดั่งเทา
	แขนกลมส่วน	ธนูทอگانก่อง
	เนื้อฮาบส่วย	ปุ่นได้ดั่งทอง

นมตุ้มตั้ง	สมสิ่งจุมคำ
ตาเหลียวไหล	เหลือบแลงามย้อย

ผ.3 ล.3 น.2

บทประพันธ์นี้บรรยายและเปรียบเทียบให้เห็นว่า นางอำคาถูกสาวยักษ์สวยมาก ผมตกดำ
ดั่งสาหร่าย แขนกลมเหมือนคันธนู ผิวเกลี้ยงเกลาดั่งทอง นมตั้งเหมือนจุมซ้อง ตาเป็นประกาย
หยาดเยิ้ม

เปรียบเทียบว่าคำพริ้วไก่อแก้วรูปหล่อ ลักษณะดี ดังความว่า

... แล้วจึง	มีลูกแก้ว	บังเกิดมหาอุด
	เป็นผู้ชาย	สูงงามปานแค้น
อันว่า	คอกลมปล้อง	ผมดำทิวคาค
	สมชูปเจ้า	ดูละห้อยเก็งเขียน
	สอยวอยหน้า	อินตาแปลงชูป
	ลงแต่ฟ้า	ปานแค้นสิ่งเหล่า แท้แล้ว ...

ผ.1 ล.3 น.2

คำประพันธ์นี้เปรียบเทียบว่าคำพริ้วไก่อแก้วเกิดมาฤกษ์มหาอุด รูปร่างงดงามเหมือนวาดภาพไว้
คอกลม ผมดำ ทิวคาค ดูรูปร่างแล้วงดงามเหมือนดั่งพระอินทร์ปั้นแต่งมาให้จากฟ้าผ่า

... ผุ่งหมู่	คนมีดกุ่ม	ดูน้อยนาฏแพง
เขาก็	หลิงคูหน้า	นางคราญงามยิ่ง จริงนอ
ทั้งเล่า	สิ่งเบ็งเนื้อ	ถึงสวยดั่งเหล่า เจ้าเฮย
อันว่า	ชายตาค้าง	ดูนางนงท้าว ...

ผ.2 ล.17 น.1

คำประพันธ์นี้กล่าวประชานมิดฟ้ามัวดิน แท้กันมาชมความงามของนางสีดา มองดู
ไบหน้าแล้วสวยงามอย่างยิ่ง ถ้าตัวอื่นแค้นอรชร

... พี่ก็	ยินดีได้	ปานทองล้านซัง	น้องเอย
อันให้	สมกะใจย้าย	ใส่ลงพายุชู้บาดอย่าง	น้องเอย
พี่บ่อยาก	ไกลพรากข้าง	ไลน้องถ่องยาม	
เมื่อนั้น	นางกษัตริย์ให้	ยินดีชมชื่น	
	ยินพากย์ถ้อย	บาเว้าถึกทรวง	พี่เอย...

ผ.2 ล.10 น.2

บทประพันธ์มีความว่ากำพร้าวไก่อ่แก้วได้นางสีดาแล้วเกิดความยินดีเหมือนได้ทองล้านชั่ง ไม่อยากห่างนาง ถ้าจะให้หัวใจอยากนำนางใส่ยามสะพายเดินไปมาตลอดเวลา ไม่อยากห่างนาง ต้องการอยู่แนบใกล้ตลอดเวลา นางสีดิงฟังแล้วชื่นใจที่กำพร้าวไก่อ่แก้วพูดนั้นถูกอกถูกใจจริง ๆ

... อันนี้ก็หาก	เป็นแต่บุญ	เขาคำนำกันหลายชาติ	มานั้น
แสนสิ	เกิดฟากฟ้า	คนที่ไปไกลกัน	ก็ดี
ครั้นว่าเคยเป็น	ของมุงคุณ	ก็หากเวียนมาใกล้	
ครั้นว่าบุญบ่	ถึงกันแล้ว	บ่องเอาก็ยากยิ่ง	จริงแล้ว
แสนสิ	นอนชอกข้าง	ก็ยั้งอยู่ห่างกัน	พี่เฮย
... เทียมดั่ง	สีทนท้าว	นำนางมโนราช	ปางนั้น
นางก็	มีปีกฟ่อน	บินเวียนเวหา	
สีทน	เดินทางตื่น	ก็เล่าคานที่น้ำ	
	อตถาดทา	ในกาละเมื่อนั้น	
ครั้นว่าบุญหาก	ถึงกันนี้	บ่มีเดินหายาก	
เทพดาพื้นหาก	มาช้อยบ่อง	บ่องให้ถักกัน	พี่เฮย ...

ศ.2 ล.9 น.1

บทประพันธ์นี้กล่าวว่า ถ้าทำบุญร่วมกันหลายชาติ ถึงจะเกิดห่างกันฟากฟ้าก็จะมาพบกัน จนได้ เปรียบกับสีทนกับนางมโนรา คนหนึ่งบินอยู่บนฟ้า คนหนึ่งเดินดินมีแม่น้ำขวางกั้น ก็ยังพบกันได้เพราะบุญบารมีบันดาลให้พบกัน

2.3 พรรณนาโวหาร

เป็นข้อความที่ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความรู้สึกตื่นตื้นใจ รัก โกรธ เกลียด เป็นต้น ดังความว่า

... บัดนี้	ศ้วเมียงข้าง	สายขนต์เป็นที่เสียด	แพงเฮย
เขาชัก	เข้าขึ้นได้	ไลอ้ายผู้เดียว	แลนา
คือมว่า	ท้าวจ่มแล้ว	มือผ่าผลียงออก	
	ชลธารไหล	หลังลงมีเอื้อน ...	

ศ.2 ล.9 น.1

บทประพันธ์นี้พรรณนาว่า กำพร้าวไก่อ่แก้วกับนางสีดา สามิภรรยาต้องพลัดพรากจากกัน เพราะสายขนต์ที่เขาชักนางสีดาผู้เดียวขึ้นจากบาดาล ทิ้งกำพร้าวไก่อ่แก้วไว้เดียวดาย ท้าวบ่นแล้วก็ปรบหน้าอกเสียดดังเปรี้ยง พร้อมกับน้ำตาก็หั่งไหลตลอดเวลา

... ฟังยิน	สกุณาอ้อง ผิวฮับเอ็น	ไพรสนท์หาญ์ หาแก้วมิ่งเมีย	พูนเขอ
สองก็	เดินป่าไม้	ยินแล้วอ่าวกระสัน	
ทั้งเล่า	หอมดอกไม้ บุญมีพระ เมียหลวงหล้า	พวงพีสารภี คิดคะนิงถึงน้อง ลีดาซู้เก่า	
โอนอ	พระบาทเจ้า ลีดาน้อย	คะนิงน้องปลื้ม กูแพงเสมอเนตร	เยี่ยมเฮย ...

ศ.3 ล.8 น.2

บทประพันธ์พรรณนากำพร้าไปแก้วกับนางอำคานเมียคนที่สองเดินบุกป่าฝ่าดงได้ยินนกตัว
ตัวร้องหาตัวเมียขับขานรับกัน ฟังนกแล้วคิดกระสัน ยิ่งได้กลิ่นดอกไม้ก็ยิ่งเพิ่มความกระสันถึงนางสี
ดามากขึ้น

	... ทุกสิ่งแล้ว	นางน้อยค่อยสั่งลา	
เจ้าค่อยอยู่ดีเฮอ	เตียงทองแก้ว	หมอนลายน้อยอ่อน	เยี่ยมเฮย
ยามเมื่อ	นอนทอดทิ้ง	เย็นเนื้ออ่อนถึง	แท้่นา
ค่อยอยู่ดีเฮอ	ฝูงหมู่ม่านกั้ง	ฝันอาคาลัยงาม	ซ้อยเฮย
เฮียมจัก	เอาตัวเดิน	ป่าพนอม ไพรกว้าง	
เฮียมจัก	ไลเสียห้อง	ปรารงค์ทองผาสาท	
ไลทั้ง	ฝ่าม่านกั้ง	ทั้งห้องที่นอน	แท้แล้ว ...

ศ.3 ล.12 น.1

บทประพันธ์นี้พรรณนาถึงนางอำคากล่าวอาลัยลาห้องนอน ประกอบด้วยเตียงทอง เครื่อง
แก้ว หมอนซิด ที่เคยนอนเย็นเนื้อเย็นกาย บัดนี้นางขออำลาม่านฝันสะอาดงดงาม ลาทั้งปรารงค์
ปราสาทเพราะนางจะเดินป่า (ตามสามี)

... ก็จึง	เห็นจอมเจ้า ดูบแม่ฮ้าง มาดาเจ้า นอนแน่นเนื้อ	มาดานอนอยู่ ฝันซ้อยฮัวฮ้าง โหยแสงอีคอยาก จอมเจ้าบ่ดิง	
ยังแต่	ลมเที่ยวเจ้า	โหยแสงขึ้นเสลด	แท้แล้ว ...

ศ.4 ล.20 น.2

บทประพันธ์นี้พรรณนาถึง คำพราโกแก่กลับถึงบ้านเห็นมารดาอนสลับอยู่กระตอบร้าง
 ซอมซ่อหลังคารั่วซึม สภาพสิ้นแรงเพราะอดอยากหายใจแทบไม่ออกจวนจะขาดใจ

2.4 เทศนาโวหาร

เป็นข้อความที่สอนให้คนละชั่วทำความดี ตามหลักพุทธศาสนาว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
 ผู้ทำความดีไว้ผลแห่งความดีจะตอบสนอง ผู้ทำความชั่วไว้ความชั่วจะตามสนองแน่นอน ดังข้อความ
 ต่อไปนี้

... ฟังเยอ	ภูธรทำว	เสนาน้อยใหญ่	
ซ้อยจก	สอนสั่งให้	ฟังแจ้งชุกคน	แท้นอ
ที่นี้ซ้อยจก	สอนสั่งให้	ยังแห่งชีวิต	
ภูธร	ทั้งเสนา	ชุกคนจริงแท้	
ใผผู้	เฮ็ดบาปฮ้าย	ทุกขมอดคนจน	
อันว่า	เวรนำถึง	บ่ปานจริงแท้	
เห็นว่า	ชายทุกขี้ฮี้	บุญเล่ายังมี	ท่านเฮย
อันว่า	อินทร์ตาหถึง	อยู่เทิงคอยเยี่ยม	
ใผผู้	ทำเจ็ญให้	มันตายมรณาต	
	อินทร์อยู่ฟ้า	ก็ยั้งพร้อมช้อยชู	ท่านเฮย
อันหนึ่ง	เมียบั้นแท้	อย่าได้ฮ่วมเฮียงสอง	
อย่าได้	ปองเอามา	ข่มเหงเทียมช้อน	
ก๊ิบ	คือจริงแท้	ภายลุนเป็นโทษ	
	บาปเล่นต้อง	บ่ปานแท้หากลิเห็น	ท่านเฮย ...

พ.5 ล.18 น.1

บทประพันธ์สอนว่า พระเจ้าแผ่นดินและเสนาอำมาตย์น้อยใหญ่ทุกคนฟังข้าพเจ้าจะ
 สั่งสอน การปฏิบัติคนในชีวิตอย่าได้ทำบาปกรรม ข่มเหงรังแกคนยากคนจน เดียวเวรกรรมจะ
 ตามสนอง เพราะคนจนมีบุญ เทวดาจะมองเห็นและลงมาช่วย อีกอย่างอย่าได้แย่งกรรยาคนอื่น
 อย่าข่มเหงรังแกเพื่อบังคับเอาเมียเขา มันเป็นสิ่งไม่ดี มีโทษ อีกไม่นานบาปกรรมจะตามสนอง

วรรณศิลป์เป็นองค์ประกอบหลักของวรรณกรรม หากวรรณกรรมฉบับใดมีวรรณศิลป์
 สมบูรณ์ วรรณกรรมฉบับนั้นจะได้รับการยอมรับทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับสากล

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. ศาสนาและความเชื่อ

ศาสนาและความเชื่อที่พบในวรรณกรรมเรื่องกำพรีาไก่อแก้วมีดังต่อไปนี้

1.1 ศาสนาพุทธ เชื่อในอำนาจพุทธคุณ ดังข้อความต่อไปนี้

... ท้าวก็	นบนอบนัว	คุณแก้วแม่ตน	
กับทั้ง	เทเวศพร้อม	อินทร์พรหมชูช้อย	
กับทั้งคุณ	พระพุทธรเจ้า	มาผู้ช้อยชู	
ขอให้มา	ชูช้อยข้า	จนเท่าตัวคืน	นั่นถ้อน
บัดนี้ข้าจัก	ลงสู่พื้น	เมืองลุ่มนาโค	ก่อนแล้ว

พ.2 ล.2 น.2

บทประพันธ์นี้กล่าวว่กำพรีาไก่อแก้วจะลงบาดาลไปตามหาไก่อเพื่อความปลอดภัย ขอให้คุณพระพุทธรเจ้าและเทวดาได้ช่วยคุ้มครองให้กลับถึงบ้านด้วยความปลอดภัย

นอกจากเชื่อในศาสนาพุทธแล้วยังมีความเชื่อในอำนาจเทวดาที่สำคัญในพุทธศาสนาด้วย เช่น พระอินทร์ พระพรหม

1.2 เชื่อในพระธรรมคำสอนของพระพุทธรเจ้า ประกอบด้วยข้อธรรมสำคัญดังนี้

1.2.1 เชื่อในบุญกิริยาวัตถุ คือทำบุญไว้ผลบุญส่งผลให้มีความสุขสมปรารถนา และให้ได้เป็นคู่ครองกัน ดังพจนานุกรมอธิบายว่า ทำบุญปรารถนาฮ้อยนำฮอยทุกบาทหญิง ปรารถนาหยาดน้ำนำเจ้าทุกฮ้อมโพธิ์ แล้วเชื่อว่าผลบุญจะส่งผลให้เป็นคู่กันอีกในชาติหน้า ดังความว่า

... ก็หาก	บุญเฮาแท้	เคยมาเป็นคู่	กันแล้ว
ชูคนชู	เป็นกำพรีา	โผสีด้นแอวดอง	นี้เค
เทื่อนี้สองเฮา	เว้าจกัน	ให้มันค่อง	กันถ้อน
เป็นคู่	แก้วเฟือฝั้น	อย่าให้มาย	น้องเฮย ...

พ.1 ล.3 น.1

บทประพันธ์นี้ความว่บิดามารดากำพรีาไก่อแก้วเคยทำบุญปรารถนาเป็นคู่กันมาแต่อดีตชาติ ชาตินี้ก็ให้มาเป็นคู่กันอีก

1.2.2 เชื่อเรื่องผลกรรม ตามหลักพุทธศาสนาสอนไว้ว่าทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและดี ดังเชื่อว่าคราวนี้กรรมของกำพรีาไก่อแก้วและนางสีดามาสนองแล้วดังความว่

... บัดนี้	กรรมของเจ้า	ทั้งสองสิมาฮอด	เสียแล้ว
	นางเล่าข้า	ลิมช้องอ้วม	แท้แล้ว

แล้วจึง	จำบาทำว	ปบคีนฟ้าวแล่น	ไปแล้ว
นางจึง	ด้านต่อทำว	ภูวนาถผัวขวัญ	
พี่เฮยน้องก็	ลิมยังซ้อง	กับขวัญของแม่	เสียแล้ว
	ครันว่าบ่ได้	ไปแท้ก็ส่วนตาย	พี่เฮย ...

พ.2 ล.14 น.1

บทประพันธ์ความว่า เมื่อนางสีดาและกำพรว้าไก่อ้วจะขึ้นยอดดักลับดูพื้นโลก เป็นเวลาที่กรรมของทั้งสองมาสนองให้พลัดพรากจากกัน ทำให้นางสีดาลืมสิ่งของจำเป็นต่างๆ ซ่องมวยผม เป็นต้น กำพรว้าไก่อ้วต้องกลับมาเอาหลายครั้ง จนนางสีดาถูกชกสายยนต์ขึ้นมายบนพื้นโลกตามลำพัง

1.2.3 เชื้อเรื่องเวร เมื่อก่อเวรต่อกันแล้วจะตามมาจองเวรเสมอ เวนจะระงับได้ต่อเมื่อผลของเวรสิ้นสุด หรือเวรจะระงับได้อีกประการหนึ่งด้วยการระงับการจองเวร เรื่องนี้ เวนกรรมของกำพรว้าไก่อ้วจะระงับเมื่อผลของการจองเวรบรรลุแล้ว ดังความว่า

... แต่ว่า	ทำวทุกขัไฮ้	เงินขาดแลงาย	
อันว่า	เฮือนซานสัง	ก็มีมีทางชั้น	
อันนี้ก็หาก	เวรบาทำว	นำมาใช้ชาติ	
ครันว่า	หมดชาติฮ้าย	ภายหน้าอยู่เกษม	แท้แล้ว
อันนี้ก็	ได้อยู่ห้อง	เป็นลูกนาคา	
	เนาปรางค์ทอง	อยู่เกษมบ่มีฮ้อน	
แต่ว่ายังบ่ทันสนุกปาน	ได้อยู่ฮ้อน	มีสองฮ้อนคู่	กันนั้น ...

พ.1 ล.13 น.2

บทประพันธ์นี้ความว่า ที่กำพรว้าไก่อ้วทุกขัไร้เสียใจ เพราะผลของเวรจากอดีตชาติ เมื่อสิ้นเวรแล้วจะมีความสุข ได้ลูกสาวพญานาคเป็นภรรยา

1.2.4 เชื้อในอำนาจบุญคุณของบิดามารดาจักช่วยคุ้มครองลูกที่เป็นคนดีระลึกถึงคุณ ดังความว่า

... เถิงคำแล้วบาทำวเล่านอน		
เจ้าก็	หักกิ่งไม้	มาปูต่างเสื่อ
บาก็	ก็ดสอดเจ้า	มาคาตนแม่
	นบนอบนิ้ว	บังคมแล้วจึงนอน ...

พ.2 ล.3 น.2

บทประพันธ์ความว่า ก่อนกำพร้าว้าไก่อ้วนอนจะไหว้ระลึกถึงคุณบิดามารดาให้ช่วย

คุ้มครอง

นอกจากกราบไหว้ระลึกถึงพระคุณแม่แล้วต้องเคารพกราบไหว้ (สมมา) แม่ ดังความว่า

... ซ้อยก็	เอามาดา	อยู่โงงหลังพูน
เขาง	พากันพร้อม	สมมาพระแม่

ผ.4 ล.23 น.2

นอกจากกราบไหว้บูชา (สมมา) พระคุณแม่แล้ว ต้องปรนนิบัติเลี้ยงดู (อุปีฎฐาก) อย่าง
ทอดทิ้งบิดามารดา ดังความว่า

... อันว่า	คุณ โฉท้าว	เหนื่อหัวอย่าประมาท	
	อุปีฎฐากไว้	เหนื่อเกล้าอย่าไล	แท้แล้ว
แต่นั้น	เทวีแก้ว	ฟังคำเจ้ากล่าว	
	นบนอบนัว	โดยเจ้าชูความ	แท้แล้ว ...

ผ.4 ล.12 น.1

บทประพันธ์นี้ความว่า กำพร้าว้าไก่อ้วนสั่งสอนให้ภรรยา (เทวี) ของตนปรนนิบัติมารดาของ
กำพร้าว้าไก่อ้วน

2.1.3 เชื้อโนพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติปฏิบัติชอบ และถูกผู้ชายต้องบวชเรียนธรรมะเพื่อ
เป็นแนวปฏิบัติตนและทดแทนคุณบิดามารดา ดังความว่า

... บัดนี้จักลิกกล่าว	เถิงสังฆเจ้า	ออกบวชเป็นสงฆ์	ก่อนแล้ว
เจ้าก็	ทรงพรรษา	สูตรเขียนบ่มิคร้าน	
อันว่า	ดัดหาใหม่	ในทรงฮ้อนเฮ่ง	
เลขเล่า	ก็คอยากได้	นางแก้วมิ่งเมีย	
ก็จึ่ง	ประคองเสร์้า	วันคืนคร้านสูตร	เขียนแล้ว
ก็คอยาก	เดินป่าไม้	หาเหง้ามิ่งเมีย	แท้แล้ว
ถูกก็	บวชแต่น้อย	ได้ขบหลายปี	
ก็บ	มิแวนนาม	สูตรเขียนเมื่อหน้า	
ที่นี้ถูกจิก	ปลงยังผ้า	ลาสิลสิกออก	ก่อนแล้ว ...

ผ.1 ล.1 น.12

บทประพันธ์ความว่า บิดากำพร้าว้าไก่อ้วนก่อนแต่งงานกับมารดานั้น ได้บวชเรียนหลายปี
เมื่อเรียนมากแล้วก็คอยากมีลูกสืบเชื้อสาย (แนว) จึงลาสิกขามาแต่งงานได้ลูกคือกำพร้าว้าไก่อ้วน

ความเชื่อเรื่องศาสนาพุทธ คือ เชื่อในพระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ส่วนความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ได้เชื่อในเทวดาต่าง ๆ

1.4 ความเชื่อพื้นบ้านดั้งเดิม

1.4.1 เชื่อเรื่องผู้หญิงมีสามีแล้วหากมีความซื่อสัตย์ต่อสามี หากชายอื่นมาข่มขืน ลวนลามจะทำให้ตัวร้อน คนอื่น ๆ ดังกล่าวจะข่มขืนทำอนาจารไม่ได้

... แต่นั้น	เทวดาเจ้า	บันคลใจภูวนาถ	
ทำให้	คิงนาถน้อย	ประเอิญฮ้อนคังไฟ	
พระกั	เข้าบ่ได้	ถอยออกแวนไกล	
	ภูบาลพระ	เคียดพุนทรวงม้าง	
อันว่า	ราชาเจ้า	คูนางคายเปล้า	
	โกลับ่อได้	คิงฮ้อนคังไฟ	
ก็เพราะ	เตชาท้าว	ผัวนางมาหลือม	
พญา	โกลับ่อได้	บุญน้อยบ่ถึง เจ้าเฮย ...	

ผ.2 ล.19 น.2

บทประพันธ์นี้ความว่า เทวดาคลให้เนื้อตัวนางสีดามีอาการร้อนคังไฟ ทำให้พระราชาที่เข้าโกลัตัวไม่ได้ เพราะพระราชามีบารมีน้อยไม่เหมาะสมกับนาง

1.4.2 เชื่อผีसाงและสัตว์ร้าย (เงือก) ต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดอันตรายดังความว่า

... ซ้ำก็	แลดูพื้น	ยังไกลสุดข้ง	จริงแล้ว
	อยู่ใหญ่กว้าง	หลมเล้าซั่วว	พระเฮย
กลัวแต่	อุบาทว์ฮ้าย	ผีสางนำเหตุ	
	เงือกอยู่น้ำ	ฟูจิ้นปล่องแปว	พระเฮย ...

ผ.1 ล.17 น.1

ความว่ากลัวผีอันตรายจะเกิดจากผีสางและเงือกงูในน้ำ

1.4.3 เชื่อเรื่องคาถาอาคม ดังความว่า

... พระบาทเจ้า	หลังเยี่ยมผ่อคอย	
พระกั ก	ลอยกล่าวด้าน	ถามหมูปลหลวง
ใผผู้	มีอาคม	ส่องหวนเห็นแจ้ง นั้นเด
ใผผู้	ตามเอาได้	ควงหอมหางไก่อ ...

ผ.1 ล.19 น.2

บทประพันธ์นี้ความว่า พระราชาให้หาคนมีคาถาอาคมกล้าที่สามารถตามเอาไก่ตัวมี
กลิ่นหอมได้

เมื่อคาถาอาคมเรื่องเสกคำหามากจากการเคี้ยวหมากแล้วเกิดมีอิทธิฤทธิ์ ดังความว่า

... แต่...	นางคราญน้อย	คะนิงแดงคำหามาก	
เห็นจัก	ติดอยู่ค้าง	ฟันเขี้ยวแห่งกู	บ่หย่าแล้ว
เฮาจ	บัวนปากพร้อม	ทั้งสองอมพ่น	คู่อ้น
บอกให้หมู	ตายมอดเมี้ยน	เป็นแท้ดังความ	บ่หย่าแล้ว ...

ผ.3 ล.13 น.2

ความว่าก่อนนี้พระยาปากเซ็ด (ปากมีอำนาจ) ได้ประทานคำหามากให้กำพร้าวไก่แก้วกับ
นางอำคา เมื่อพบอันตรายและอุปสรรคเสกคำหามากช่วยได้ในที่นี้ก็เสกคำหามากพ่นให้หมูยักษ์ตาย

1.4.4 เชื่อในของขลังที่ถือว่าเป็นของวิเศษต่าง ๆ ดังความว่า

...	ราชาพระ	กล่าวจาถามทำว	
ดูรา	มาถพ่น้อย	เจ้าอ่อนทั้งสอง	ช้อยเฮย
อันว่า	ควงเก็บแก้ว	ทั้งคาบกายสิทธิ์	เจ้านั้น
	เอามาแลก	คำหามากเคี้ยวเฮานี้	
	มีค่าแท้	เหลือล้นอนนกงอง	ทำวเฮย ...

ผ.3 ล.11 น.2

ความว่าพระยาปากเซ็ดขอแลกเก็บแก้ว (รองเท้าแก้ว) และคาบกายสิทธิ์กับคำหามาก
ศักดิ์สิทธิ์ของท่าน

1.4.5 เชื่อเรื่องแนน (บุพเพสันนิวาส) ดังความว่า

.... แสนลี	ได้ห่มผ้า	ผีนอาดลายคำ	ก็ดีถ้อน
ก๊ำ	ปานแฝงชาย	ผายคิงนอนช้อน	
แสนลี	มีของล้น	เงินคำล้านซ้ง	ก็ตามถ้อน
ยังบ่ปานได้	เข้าอยู่ช้อน	ผัวแก้วฮ่วมแนน	แท้แล้ว
อันแต่	นางสาวใช้	เต็มโองพอหมื่น	ก็ตายแล้ว ...

ผ.1 ล.13 น.2

ความว่าหากได้เป็นสามีภรรยากับอดีตสามีภรรยา (แนน) จะมีความสุขมากยิ่งกว่ามีข้าว
ของ เงินทองเป็นล้านซ้ง

1.4.6 เชื่อก็คือความฝัน เมื่อจะมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นจะทำให้เราฝันถึงเหตุการณ์คล้ายกับเหตุที่จะเกิดในอนาคต ดังความว่า

...	เด็กชักไ้	บาท้าวลวดฝัน
ฝันว่า	เห็นไก่แก้ว	ตัวประเสริฐขาวงาม
	บริวารมี	มากหลายพอฮ้อย
ฝันว่า	มาติดบัวง	ครั้นคืนน้อย
	บริวารแห่ล้อม	ยื่นเฝ้าผ่อดู
ฝันว่า	กุมเอาได้	พอยหางเส้นหนึ่ง
ตัวไก่	หลุดจากบัวง	ครั้นแล้วเล่าหนี
	เลยไปเข้า	ในสุญญแปล่า
มันก็	หอมอุดแฮ้า	ใจสะบั้นท้าวทรวง
ฝันว่า	ถือมาไว้	ในเขื่อนชุกซ่อน
ตั้งหาก	หอมฟาดฟิง	ไปแท้ทั่วเมือง
อันหนึ่งฝันว่า	ราชาเจ้า	จอมไตรเดินไพร
	เด็กชักไ้	หาเชือกกลิ่นหอม
ฝันว่า	เขามาเข้า	เอาหอมหางไก่
	หนีจากข้าง	ถวายเป็นพระยอดเมือง ...

ศ.1 ล.11 น.1

ความว่า คำพริ้งไก่แก้วฝันว่าเห็นไก่สีขาวลักษณะงดงาม มีบริวารเป็นร้อยตัวมาติดบัวงต่อไก่ เขาคว่าไ้คนหางเส้นหนึ่ง ไ้ตัวนั้นหลุดวิ่งเข้ารูหายไป จนทางที่จับไ้มีกลิ่นหอมมาก จึงนำกลับไปซ่อนไว้ที่บ้าน ต่อมามีคนของพระเจ้าแผ่นดินมาค้นเอาหางไ้กลับไป

1.4.7 เชื่อก็เรื่องการแปลงร่างกายให้เป็นรูปอื่น เช่นนางสีดาพร้อมบริวารแปลงร่างเป็นไ้สีขาว ดังความว่า

...	กูเกิด	นำนาคา	นาคหลวงกายพี
	ที่นี้กูจัก	ปองไปเยี่ยม	ดูบาฬิมิ่ง ก่อนแล้ว
	พอให้	ผู้เห็นหน้า	เสียแล้วก็จึงมา
	เมื่อนั้นนางก็	เดินสาวไ้	บริวารฮ้อยหนึ่ง
	ก็จึง	เหาะล่องขึ้น	มาแท้บนาน
	นางก็	เห็นบาคราญ	ลวดสะเทือนใจเจ้า
	แต่นั้นนางก็	เดินสาวไ้	ลำแดงเป็นไ้
		ทุกถ้วนฮ้อย	ขาวพร้อมถ่ายสม

อันว่า	นางนาคไ้ เป็นกฤโฎ	กลับเพศด้วงาม เฝือกขาวจันท้า
นางก็	แลเห็นท้า ตบปีกฮ้อง	จอมไตรโพธิราช จันท้าบ่เซา ...

ผ.1 ล.11 น.2- ล.12 น.1

1.4.8 เพื่อเรื่องขวัญกำลังใจ โดยเชื่อว่าในร่างกายของเรามีขวัญประจำอยู่ตามอวัยวะส่วนต่าง ๆ หากขวัญตกใจจะเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยกันว่าขวัญหนีดีฝ่อคั้งนั้นเหตุการณ์สำคัญในชีวิตจึงมีพิธีสู่ขวัญผูกแขน (ผูกข้อมือ) คู่แต่งงาน ดังความว่า

...	วันนี้เฮจัก เป็นผัวเมีย ค้อมว่าแล้ว บรรบรรณ์ครบ สองศรีเข้า พระพ่อเข้า มาขอ ขวัญหัวเจ้า ให้เจ้า พระก็	อภิเชกน้อย เป็นผัวเมีย ค้อมว่าแล้ว บรรบรรณ์ครบ สองศรีเข้า พระพ่อเข้า มาขอ ขวัญหัวเจ้า มาอยู่ช้อน ว่อนว่อนเอ็น	เจ้าอ่อนสองศรี คู่กันวันนี้ เดินแต่งภำข้ขวัญ ยกภำข้มาตั้ง เทียบภำข้เฮียงคู่ บายฝำยผูกแขน กุมรีลูกอ่อน ภูเฮย เฮียงท้าวุ่นทรวง ขวัญเฮียมฮ่วม ...
-----	--	---	--

ผ.2 ล.7 น.2

กล่าวถึงการสู่ขวัญแต่งงานของกำพร้าว้ไ้ไ้กับนางสีดา
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

...	แม่แจ่มเจ้า นั่งฟ่างไ้ เฮียงภำข้ขวัญ อันว่า	เทวีแก้ว เฮียงฟ่างข้าง ราชาพระ บรรบรรณ์แล้ว พระบาทเจ้า ราชาเอ็น	งุน้อยขึ้นสู่โอง จอมมิ่งบานุญ แทบนาฝำยซำย อำคาคณพี
ว่ามาขอ	ขวัญนางน้อย ให้เจ้า ให้เจ้า	ขวัญนางน้อยอ่อน มาอยู่ช้อน ฮันยวมั่น	จันทราลูกมิ่ง ภูเฮย เทียบท้าวอฮำไ้ พันปีฮ้อยขวบ

ให้เจ้า	อยู่สืบสร้าง	เป็นเจ้านางาน พ่อนเอน
บัดนี้	อวาระโหแล้ว	ภารัษัฎถอยเล็ก ...

ศ.2 ถ.1 น.2

กล่าวถึงการสู่ขวัญแต่งงานของกำพรว้าไก่อ่แก้วกับนางจันทราลูกสาวเมืองผางวง
มีนางอำคาเป็นเพื่อนเจ้าสาว

2. การดำรงชีวิตในครอบครัว

ครอบครัวกำพรว้าไก่อ่แก้ว บิดามารดาเป็นกำพรว้าทั้งคู่ เป็นบุพเพสันนิวาส ครอบครัวนี้
ไม่มีสมบัติ อาศัยกระท่อม (ตูป) เล็ก ๆ ต่อมาพ่อตายลูกชายยังเล็กแม่อุ้มลูกขอทานเร่ร่อนเลี้ยงชีวิต
ไปเรื่อย ๆ ไปถึงเมืองชื่อโคจร บางบ้านก็ให้ทานเพราะสงสาร (อิตุ) บางบ้านก็ทำเมินเฉยคังความว่า

... นางก็	พายน้ตาให้	เดินไปหิวหอด
นางก็	อุ้มลูกน้อย	ไปหน้าบถอย
	เข้าสู่บ้าน	เดินเที่ยวขอทาน
	ตามคาม	เที่ยวขอไปหน้า
ก็จึง	ไปเถิงห้อง	โคจรเมืองใหญ่
นางก็	พาลูกน้อย	เซาหันเที่ยวขอ
	लगเฮือนให้	ปลาโตกล้วยหน่วย
लगเฮือน	ให้เข้าบ้าน	ทานให้อิตุ
	लगเฮือนนั้น	ก็ลงหนีคายเปล่า
	สองแจ่มเจ้า	ไปหน้าเที่ยวขอ ...

ศ.1 ถ.4 น.1

ขณะที่แม่อุ้มลูกขอทานไปเรื่อย ๆ บังเอิญได้พบมิดคคมติเล่มหนึ่ง แม่ดีใจมากคิดว่า
เทวดาประทานให้จึงใช้เป็นเครื่องมือประกอบอาชีพทำนาลปลูกข้าว ทำสวนทำไร่ปลูกพืชผักและแดง
ไว้เป็นอาหาร คังความว่า

... วันนี้แม่ก็	มีชัยได้	ควงคมเหล็กหนึ่ง
	พรว้าไก่อ่	เทวดาเจ้าให้ทาน แม่แล้ว
เทื่อนี้แม่จัก	พาดางหญ้า	ฟันสวนฝั่งปลูก กินถ้อน
	ฝูงหมู่เต้า	แดงเข้าปลูกกิน แม่ถ้อน ...

ศ.1 ถ.9 น.1

สองแม่ลูกทำนาทำสวนเลี้ยงชีวิตจนลูกชายโตเป็นหนุ่ม ได้ฝึกต่อ ไปมาทำอาหารและ
แบ่งปันของฝาก ไปแลกอาหารจากชาวบ้าน (คว่าบ้าน) จนไปคว้าได้หางไก่แก้วมีกลิ่นหอม พระเจ้า
แผ่นดินให้ลงไปตามไก่ที่บาดาล มีกรรมต้องพลัดพรากกัน เทวดานำชายกำพร้ามาส่งไว้บนโลก
มนุษย์ แล้วพระเจ้าไปจนพบนางอำคาเด็กหญิงชาวมนุษย์ที่ยักษ์เก็บมาเลี้ยงเป็นลูก แอบได้เสียกันแล้ว
ลอบหนีจากยักษ์ แต่ด้วยสำนึกในพระคุณที่พ่อยักษ์เลี้ยงมาอย่างเอ็นดู ถนุถนอมก่อนจากไปจึงขอโทษ
พ่อโดยการขอขมา (สมมา) ดังนี้

... แต่นั้น	นางคราญเข้า	สมมาพระพ่อ	
สารุเนอ	พระวรคุณเจ้า	ปิดตาตนพ่อ	ซ้อยเฮย
ซ้อยก็	ผิดพ่อเจ้า	ขอโทษสมมา	นี้แล้ว
ซ้อยก็	โทสาถัก	ลอบเอาชายซ้อ	
อันว่า	ปิดตาให้	เดินไพรบู้เมื่อ	
พ่อก็	มาขอคแล้ว	ถามซ้อยก็จึงอำ	แท้แล้ว
เมื่อสิ	ไขต่อเจ้า	ข้านพ่อกินเสีย	
ซ้อยก็	อำบาคราญ	เซื่องเสียมีผู้	
เทื่อนี้ซ้อยก็	ไขต่อเจ้า	ยามเมื่อนอนหลับ	นี้แล้ว ...

ผ.3 ล.7 น.1

ความว่า ขณะพ่อยักษ์นอนหลับนางอำคากราบลงน้อมสยขยผมได้ตื่นพ่อแล้วหมอบ
กล่าวขอขมา (สมมา) ถึงพระคุณที่เลี้ยงดูมาสารภาพว่าตนมีความผิดที่โกหกพ่อ ขอสารภาพขณะพ่อ
กำลังหลับ

การขอขมาเพื่อไม่ให้มีบาปเวรกรรมที่ทำผิดต่อพ่อผู้มีพระคุณอย่างสิ้นเหลือ
ดังความว่า

... ขออย่า	มีกรรมเวร	บาปหนาเมื่อหน้า	
เจ้าก็	เลี้ยงแต่น้อย	เป็นลูกในอก	แท้แล้ว
เจ้าก็	หาอาหาร	ช้วนมาเลี้ยง	
อันว่า	คุณ โธเจ้า	เหนื่อหัวล้านเกศ	จริงแล้ว
พระพ่อ	เลี้ยงแต่น้อย	คุณเจ้าบ่ลื้ม	พระเฮย
เทื่อนี้ลูกจัก	ลาจากเจ้า	ไปสู่เมืองคน	ก่อนแล้ว ...

ผ.3 ล.7 น.1

ความว่า อย่าให้ลูกมีบาปเป็นกรรมเวรติดตัว ลูกสำนึกในพระคุณที่พ่อยักษ์เลี้ยงดูแต่น้อย
ฟูมฟักเหมือนลูกในอกหาอาหารมาเลี้ยงดูทุกวัน นี่เป็นพระคุณดั้นเกล้าดั้นเกศ พระคุณนี้ลูกจะ

ไม่มีวันลืมแต่มีความจำเป็นเพราะลูกเป็นมนุษย์ จำต้องมีสามีเป็นมนุษย์จำต้องลาจากพ่อไปด้วยความรักในพระคุณอย่างซาบซึ้งและอาวรณ

เมื่อกำพร้าไก่อ่แก้วกับนางคำคาเดินป่าดั้นด้นไปพบพระยาปากเข็ด (วาทสิทธิปากเข็ด) ได้แลกเปลี่ยนเรียนวิชาปากเข็ดโดยเกี่ยวคำมากพูดวาทศาสตร์ได้แล้วเดินทางต่อไปเพื่อจะกลับเมืองหาแม่ ได้ผ่านเมืองผางจงและรักษานางจันทราลูกสาวพระยาที่ถูกกักจนหายแล้วได้นางเป็นภรรยา พ่อตามอบเมืองให้ครองอยู่ 7 เดือน ชายกำพร้าคิดถึงแม่มากขอลานางจันทราไปหาแม่นางขอไปด้วย ชายกำพร้าว่ามันลำบาก นางจันทราว่าลำบากอย่างไรก็ไม่ยอมทอดทิ้ง ดังความว่า

... ท้าวที	คิดค้อยค้อย	คะนึ่งแก้วแม่ตน	
ท้าวเล่า	คิดฮอดน้อง	นางนาฏสีดา	
	สีดาน้อย	นางแพงเมี่ยมิ่ง	กุเฮย
เจ้าที	ให้เพิ่มซ้อ	ชมน้องจู้วัน	เลนอ
	ค้อมว่าแล้ว	เลยคำอรรช	
	บากราญา	ต่อนางแพงน้อย	
นางเฮยเทื่อนี้พี่จัก	ลาจากน้อง	คืนสู่เมืองหลัง	ก่อนแล้ว
	สายใจกู	นั่งเมืองคอบอ้าย	
พี่จัก	พานางแก้ว	อำคาเมื่อก่อน	
	ยามแม่แล้ว	ปีหน้าลิต่าวัก	น้องเฮย
แต่นั้น	รึคาน้อย	จันทรานางนาฏ	
	ขานตอบด้าน	ผัวแก้วเพ็งอิง	
นางก็ขอ	ไปตามเจ้า	ตัวช้อยบ่ไ	ได้แล้ว
อันว่า	คุณโณเจ้า	จอมหัวมีมาก	
ให้น้อง	โลพี่เจ้า	คุณล้านอยู่บ่เป็น	พระเฮย
น้องก็ขอ	ไปตามเจ้า	ผัวขวัญเป็นที่เพ็ง	
แสนสิ	ทุกข์หมื่นชั้น	ตามท้าวบ่แหง	พี่เฮย
แต่นั้น	บาศรีท้าว	ทั้งนางชมชื่น	
ไดยิน	คำปากด้าน	นางน้อยถึกทรวง ...	

พ.4 ต.11 น.1

ความสำคัญของบทประพันธ์นี้คือภรรยาจะไม่ยอมทอดทิ้งสามีแม้จะทุกข์ยากหมื่นชั้นก็ไม่กลัวและไม่ยอมทอดทิ้ง

กำพร้าไก่อ่แก้วตอบว่าหากจะไปจริง ๆ ก็ทุลลาบิคาราค่าก่อน หากท่านอนุญาตจึงไปดังความว่า

... ครั้นว่านางจ๊ก	ไปตามแท้	ทูลพระองค์ตนพ่อ	ดูถือน
ครั้น	พระพ่อเจ้า	วางให้ก็ว่าบุญ	น้องเฮย
	ค้อมมาแล้ว	มัวมีดเสียดแสง	
	นางกองแพง	นั่งนอนในห้อง	
	คอนคอนค้ำ	กลับไปสะอื้นตื่น ...	

พ.4 ล.11 น.1

นางจันทราทูลลาบิดาไปตามสามี บิดาก็ยินยอม แม้จะหวังพึ่งพาอาศัยลูก ๆ ก็จำใจยอมตามใจลูก ดังความว่า

	... อัดถาดหา	ในกาลเมื่อนั้น	
	ม่ายม่ายหน้า	พระบาทเลขขาน	
พระก็	ผายคำควร	ต่อบอองค์ซ้อย	
อันหนึ่งพ่อก็	หวังพึ่งเจ้า	จอมราชเขยฮัก	อยู่แล้ว
	กรั้นจ๊กไป	พ่อบ่ชินบาท้าว	
แต่นั้น	กัลยาน้อย	ยอมมือทูลพ่อ	
	ไหว้พ่อเจ้า	จอมให้พระยอดคุณ	
ซ้อยจ๊ก	ขอพ่อเจ้า	ไปตามศัวมิ่ง	ก่อนแล้ว
ขอให้	พระพ่อเจ้า	ภูณาน้อยโศคผาย	พ่อเฮย
แต่นั้น	ปิดตาให้	ฟังค่านางกล่าว	
พ่อบ่	ห้ามแจ่มเจ้า	ไปถือนพ่อบ่ชิน	ถูกเฮย ...

พ.4 ล.11 น.2

กำพร้าไก่อแก้ว พร้อมนางอำคาและนางจันทรา กลับถึงเมืองโคจรใช้คาถาอาคมที่เล่าเรียนมารบชนะเจ้าเมือง รับนางสีดามาเป็นภรรยาอยู่ร่วมกันแล้วนำแม่มาอยู่ปรองค้ำทอง บำรุงให้มีความสุขสบายป้องกันไม่ให้ใครมารังแกข่มเหง ให้รักษาศีล ทำบุญให้ทาน สมใจนึก (ยูท่าง) เฮ็ดกินเฮ็ดทาน มีศีลมีธรรม ดังความว่า

... ทีนี้ซ้อยจ๊ก	เอาแม่เมื่อ	คู่ปรองค้ำทองกว้าง	
	สำบายสุข	อยู่เกษมหายฮ้อน	
ก็บ่	มีใผแท้	ข่มเหงเฮาเจ้าแม่	
	ยูท่างสร้าง	ศีลแก้วให้ทาน	แม่เฮย ...

พ.4 ล.22 น.1

กำพร้าไก่อ่แก้วได้ช่วยชนะนักรรยาทั้งสามคนให้รู้จักกับบิดามารดาที่พื้นถิ่นซีพม่า ว่าเป็น
 บิดามารดาผู้ให้กำเนิด (เกิดกับอก) จริง ๆ ให้ปรนนิบัติ (บวรบัตติ) ทุกค่ำเช้า เมื่อเจ็บไข้ก็ให้รักษา
 (ปิว) จัดหาอาหารให้รับประทานทุกเช้าค่ำ (แดงงาย) อย่าให้ขาดตกบกพร่อง ดังความว่า

... ก็หากแม่น	พ่อแม่แท้	เซียมเกิดกับอก	แท้แล้ว
อันว่า	สองศรีนาง	ค่อยถนอมอย่าไต่	วางเว้น
แต่นั้น	สองศรีน้อย	ฟังบาเล่าเหตุ	
ว่าเป็น	พ่อแม่เจ้า	สองน้อยให้นับถือ	
ให้เจ้า	บวรบัตติแผ้ว	ปิดที่นอนทุกเช้าค่ำ	
ทั้งเล่า	หาเข้าน้ำ	ถวายเจ้าทุกวัน	
	บ่ขาดมือ	ตกแต่งแดงงาย	
	สองนางแพง	ค่อยถนอมปิวเจ้า ...	

พ.2 ถ.24 น.2

การดำรงชีวิตในครอบครัวจากวรรณกรรมเรื่องนี้พบว่า เมื่อยามยากขอกินกันได้เมื่อมี
 โอกาสก็ใช้มีดเป็นเครื่องมือทำนาทำสวน อยู่ร่วมกันอย่างมีคุณธรรม ยกเว้นพระเจ้าแผ่นดินบางเมือง
 ลูกย่อมรับผิดชอบต่อผู้มีพระคุณ สำนึกในบุญคุณของผู้อื่น ไปลามาไหว้ สามี ภรรยา บุตร ไม่ทอดทิ้ง
 กันเมื่อตกทุกข์ได้ยาก บิดามารดาหวังพึ่งพาอาศัยบุตรธิดา หวังให้ลูกอยู่ปรนนิบัติ และรักษายาม
 เจ็บป่วยแต่ถ้าลูกจะจากไปจริง ๆ ก็ยอมตามใจลูก แม้ตัวเองจะกล่ำกลืนเพียงใดก็ตาม เช่น พระยา
 เมืองผาจง ยอมตามใจลูกสาวและพ่อยักษแม่ลูกสาวลอบหนีไปก็ไม่ยอมติดตามคืนแม้ตัวเองมี
 ความสามารถจะทำได้ สุดท้ายให้หมั้นทำบุญให้ทาน (เฮ็ดกินเฮ็ดทาน รักษาศีล) (อยู่ในศีลกินใน
 ธรรม) เป็นนิตย

3. การปกครอง

ปรากฏมีการบันทึกการปกครองไว้ 2 ระดับคือ การปกครองบ้านเมือง และการปกครอง
 ในครอบครัว

3.1 การปกครองบ้านเมือง เป็นแบบราชาธิปไตยมีพระราชาเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด ใช้
 พระราชอำนาจโดยตรง บางสถานการณ์ก็ใช้อำนาจผ่านเสนาอำมาตย์ พระราชามีอำนาจเด็ดขาดมาก
 สั่งปฏิบัติการเรื่องต่าง ๆ ได้ตามพระทัย โกรชจัดขึ้นถูกลงโทษอย่างหนัก เช่น เมื่อพระราชาได้กลิ่น
 หอมจากขนหางไก่อ่ คิดอยากได้ก็สั่งเสนาอำมาตย์และชาวเมืองให้ค้นหาจนพบ ดังความว่า

... แต่นั้น	ห็นเห็นพร้อม	ฝูงไพร่ชาวเมือง
เขาก็	พากันหา	ดอกดวงหลายเชื้อ
เขาก็	มาถวายเจ้า	จอมเมืองทุกดอก

ก๊ีบ	หอมถักต้อง	ใจเจ้าก๊ีบเอา
อันนี้ก็หาก	หลายวันแล้ว	ราชาคิด โศก
	หอมซาบเข้า	ใจเจ้าอยู่บ่เป็น
อันว่า	ราชาเจ้า	ตีทรวงกลั่น โศก
เขาก็	หาดอกไม้	ถวายเจ้าบ่ชอบใจ
พระก็	ซ้าต้นฝ้อง	ตีป่าวเดินหา
เขาก็	โดยราชา	เที่ยวหาวันเช้า
ก็จึง	ไปถึงเจ้า	ชายพลอยแม่ลูก
	อยู่กระท่อม	ตองกล้วยนอกเมือง
ก็จึง	หอมฟาดฟุ้ง	ในตูปชายพลอย
	เป็นเลามา	ถักดั่งพอสบั้น ...

ผ.1 ล.13 น.1 ถึง ล.4 น.2

บทประพันธ์นี้ ความว่า พระราชาได้กลิ่นหอมที่ประกาศให้ชาวเมืองทุกหมู่เหล่าตามหา มาถวาย ชาวเมืองได้ดอกไม้หอมต่าง ๆ มากก็ไม่ถูกพระหทัยพระราชาทรงให้ตีฝ้องประกาศหาทุกวันเวลา จนชาวเมืองไปพบที่กระท่อมชายกำพร้าแล้วนำมาถวาย

เมื่อทราบว่าเป็นทางไก่อ่แต่ตัวไก่อ่ลงรูหนีไป ก็บังคับให้ชายกำพร้าลงรูไปตามหาไก่อ่ที่บาตล ชายกำพร้าลงรูไปบาตลไม่พบไก่อ่ แต่ที่พบเป็นนางสีดาลูกสาวพญานาค ได้สมสู่เป็นสามีภรรยา กัน หลังจากนั้นก็จะขึ้นยอดกลับโลกมนุษย์ แต่นางสีดาขึ้นยอดก่อนแล้วชาวเสนาอำมาตย์ชกยนต์นำ นางสีดาหนีขึ้นมาปล่อยให้ชายกำพร้าอยู่บาตล เมื่อนางสีดามาบนโลกเธอเป็นหญิงสาวที่สวยงามมาก พระราชาสั่งให้เสนาอำมาตย์นำรถแก้วไปรับนางเข้าวัง ดังความว่า

... เขาก็	โดยอาชฎเจ้า	เขวฮีบกลาง
	แวนพล้นปบ	แก่มาทังฟ้า
ฝูงหมู่	เสนาพร้อม	มวลมพร้อมพรว้า กันแล้ว
เขาก็	ได้รถแก้ว	เทียมน้อยนาฏแพง ...

ผ.2 ล.6 น.2

บทประพันธ์นี้ความว่า พระราชาใช้พระราชอำนาจเคียดขาด ให้เสนานำรถไปรับ นางสีดาเข้าวัง

เมื่อนำนางสีดาเข้าวังแล้วก็แต่งตั้งให้นางสีดาเป็นมเหสีเอกส่วนมเหสีเดิมก็ลดฐานะลงเป็น มเหสีรอง ดังความว่า

... เมื่อนั้นพระก็	เอานาถน้อย	เป็นเอกมเหสี
	เอาเมียหลวง	เกล้าลงเป็นน้อย
พระก็	เดินสาวใช้	เอานางไปส่ง
ไว้ที่	ผาสาทแก้ว	เป็นเอกคนเดียว
	จับเมียหลวง	ไต่ลงเป็นน้อย
พระก็	เอาสาวใช้	บัวรดช้อยหนึ่ง ...

ผ.2 ล.18 น.1

บทประพันธ์นี้ความว่า พระราชาขกนางสีดาเป็นมเหสีเอกให้ไปอยู่ปราสาท มีสาวใช้
ปรนนิบัติ 100 คน ส่วนมเหสีเอก (เมียหลวง) คนเดิมก็ลดฐานะลงเป็นมเหสีรอง (เป็นน้อย)
เมื่อชายกำพร้าพร้อมกับภรรยาสองคนคือนางอำคาและนางจันทรา กลับมาถึงเมืองโคจรได้
เข้าไปอาศัยอยู่กระท่อม (ตูป) กับแม่ ชาวเมืองเห็นว่าชายกำพร้ามีเมียสวยงามก็ไปทูลพระราชา
พระราชาก็อยากได้เมียชายกำพร้ามาเป็นมเหสีอีก จึงใช้พระรชาอำนาจ บังคับจับตัวไปเฝ้าให้ได้ดัง
ความว่า

... แต่นั้น	พระบาทเจ้า	ปลงอาชญาสิทธิ์	
ครั้นว่า	เอาเป็นได้	จับตัวมัน โอบ	มาเทอญ
ครั้นหาก	จับไปได้	เอาข้างเหยียบแทง	หันถ้อน
อันหนึ่งให้ระวังแต่	สองนางน้อย	กัลยาเมียมิ่ง	มันนั้น
อย่าให้	คมดอกง้าว	งาช้างถักนาง	แท้แล้ว
คือมว่า	พระสั่งแล้ว	แสนเมืองกัมขาบ ...	

ผ.5 ล.2 น.2

บทประพันธ์นี้ความว่า พระราชาปลงอาชญาสิทธิ์ให้เสนาอำมาตย์มีอำนาจกระทำ
รุนแรงได้ โดยให้จับชายกำพร้า หากจับไม่ได้ให้ใช้ข้างฆ่าให้ตายแต่ภรรยาทั้งสองของชายกำพร้า
ระวังอย่าให้บาดเจ็บ

3.2 การปกครองครอบครัว เป็นแบบพ่อแม่ปกครองลูก จะรัก อนุถนอมและตามใจลูก
ในทางดีงาม

พ่อแม่รักอนุถนอมลูกเพียงดวงตา (ฮักปานแดงแพงปานตา) ดังพ่อแม่ชายกำพร้ารักลูกชาย
ความว่า

...	อ็ดถาดทา	ในกาละเมื่อนั้น	
อันว่า	สองศิวแก้ว	เมียแพงอุ้มกอด	
	ฮักลูกแก้ว	เพียรอุ้มบ่วง	ได้แล้ว
อันว่า	สองแจ่มเจ้า	ฮักยิ่งเสมอตา	

ปานดั่ง	สองเส่นหา	อ่วมกันปางนั้น	
บัดนี้	หลายเดือนเลี้ยง	ปุตตาถึงขวบ	ปีแล้ว ...

ผ.1 ล.3 น.2

พระยาเมืองผาจวง มีลูกสาวสวยชื่อจันทรา ถูกงูกัดตาย ชายกำพร้าไก่อ่แก้วรักษาหาย เมื่อหายแล้ว พระยาดามชายกำพร้าอยากได้อะไรเป็นเครื่องตอบแทนคำรักษา ชายกำพร้าบอกว่าอยากได้ดาบเบื้องซ้ายของพระราชบิดา พระองค์ก็ยอมให้คนหาเข้ามาเจาะดาบเพื่อจะควักให้ชายกำพร้า แต่เจาะเมื่อรอบดาบที่ไรก็เจ็บจึงหยุดไว้ปรึกษากับเสนาอำมาตย์ มีผู้บอกว่าคำว่าดาบเบื้องซ้ายคือลูกสาวของพระยาดังความว่า

... ขุนก็	ขอมือไหว้	บังคมทูลบอก	
	คำหมู่นี้	ผญาท้าวบ่ไข	พระเสย
บ่ไข	ท้าวอยากได้	ดวงพระเนตรราชา	ดอกนา
ท้าวจัก	ขอม้อมเมือง	พระยอดนางนงน้อย	
แต่นั้น	จอมหัวเจ้า	ฟังคำขุนกล่าว	
พระก็	คิดฉลาดอยู่	ฟังคำขุนกล่าว	
เมื่อนั้น	พระบาทเจ้า	ชมชื่นยินดี	
เฮาบ่	จินบาศราญ	ปลุกแปลงปูนให้ ...	

ผ.4 ล.8 น.1

บทประพันธ์นี้ความว่า ขุนทูลว่าคำว่าพระเนตรของพระราชบิดา หมายความว่า พระธิดาพระราชบิดาขอมอบให้

นอกจากรักลูกเพียงดังดวงตาแล้วยังตามใจลูกในทางที่ถูกที่ควร เช่น พระยาผาจวง มีลูกสาวคนเดียวหวังจะให้ครองเมืองสืบต่อไปและดูแลปรนนิบัติเมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าแต่เมื่อลูกสาวขอเดินทางจากเมืองไปกับสามี เพื่อเยี่ยม (ยาม) แม่สามี พระองค์ก็ฝืนพระทัยอนุญาต ดังความว่า

... ข้อยก็	วางลูกแก้ว	นามหน่อไปนำ	
	ยามมาดา	พระยอดบาภายพูน	
แต่นั้น	เทวีเจ้า	มารดาฮับพากย์	
ตามแต่	พระบาทเจ้า	ใจข้าบ่จีน	ท่านเสย
เอา	แต่จอมพระ	ชู้อันเป็นเจ้า	
แต่นั้น	ราชาเจ้า	จอมเมืองเลยกถ่าว	
ควรที่	วางนางแก้ว	ตามบาศัวมิ่ง	ก่อนแล้ว

...

ผ.4 ล.12 น.1

แม่ยักษ์ที่เก็บนางอำคาชวามนุษย์มาเลี้ยงอย่างลูกสาวก็ให้ความรักความเอ็นดูลูก แม่ลูกลักหนีพร้อมกับนำของวิเศษคือ ร่องเท้าแก้วกับดาบกายสิทธิ์ ซึ่งเป็นวัตถุประจำกายไปด้วย ยักษ์เมื่อตื่นมารู้เรื่องก็ไม่โกรธเคืองลูกและไม่ยอมติดตามเอาคืน จึงเห็นว่า แม่ไม่ใช่ลูกจากสายเลือดก็ยอมสละให้ลูกได้ดังความว่า

... ลูกจ๊ก	พาบาคราญ	ลักหนีวันนี้	
คอยอยู่ดีเสมอ	ปิดตาให้	คุณหลวงเหนื่อเทศ	ซ้อยเฮย
เจ้าก็	นอนอยู่ห้อง	ปรางค์แก้วผู้เดียว	นี่ถ้อน
อันหนึ่ง	ดวงเก็บแก้ว	กับดาบกายสิทธิ์	
ลูกจ๊ก	เอาไปนำ	เขื่อนแจ้เมื่อหน้า	
คือมว่า	นางตั้งแล้ว	กัมขาบสามที	
นางก็	บายเทศา	เซ็ดดินเลยแล้ว	
นางก็	ลีลาชัย	ออกจากสถานทอง ...	

ผ.3 ล.7 น.2

4. การประกอบอาชีพ

ในวรรณกรรมเรื่องนี้ บันทึกเกี่ยวกับอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำนาทำสวน สอน (ญูท่าง) กินพืชผักผลไม้ได้อย่างสุขสำราญ ดังความว่า

...สองฝั้วเมีย	อยู่เย็นหายฮ้อน
สองก็	พากันสร้าง
กินลูกไม้	นาสวนฝั่งปลูก
	ญูท่างสำราญ ...

ผ.1 ล.3 น.2

เมื่อชายกำพรว้าไปกับนักร้องก็เรียนรู้วิธีการแล้วสามารถต่อโก่ได้เอง ดังความว่า

... เถื่อนี้เจ้าก็	เขียนต่อได้	บ่เงินขาดแสงงาย	แม่แล้ว
	สายใจดู	จงต่อกินเมื่อหน้า	แม่ถ้อน
แต่นั้น	ชายพลอยด้าน	จรรยาเว้าแม่	
แม่เฮยซ้อยก็	เขียนต่อได้	ไปหน้าบ่จน	แม่แล้ว
ให้แม่	ไปคว่าบ้าน	หาเข้าเพินกิน	แม่แล้ว
	คือมว่าแล้ว	ดอนขนหลกปีก	
	เก็บใส่ซ้า	ไปบ้านเทียวยาย	
เขาก็	ตักเข้าให้	เฮือนบุงค่าโก่ ...	

ผ.1 ล.9 น.2

บทประพันธ์นี้ความว่า ชายกำพร้าเรียนวิธีต่อไก่ได้แล้วก็จะมีอาหารกิน ไม่ขาดอาหารเย็น
อาหารเช้า ต่อไปก็ต่อไก่กิน ไปเรื่อย ๆ ชายกำพร้าก็พูดกับแม่ว่าเราต่อได้ต่อไปก็จะไม่ยากจน ได้ไก่
มาก็ถอนขนเก็บใส่หีบตะกร้าไปแลกข้าวตามบ้านต่าง ๆ (ชาย) ก็ได้ข้าวตอบแทนเดือนละกระบุง

บางวันได้ไก่ตัวเดียวก็แบ่งเป็น 2 ส่วนดังความว่า

	... ไก่ตัวนั้น	บุ่นเป็นสองส่วน	
	มาคาตาม	ถูกคนที่ค่อย	
ซีกหนึ่งแม่สิ	ไปแลกเข้า	ตามแต่เขาทาน	
ซีกหนึ่งเฮางง	ถัวกินแลง	เมื่อยามยังเช้า	
ครันว่า	จากันแล้ว	มาคาไปเที่ยว	
	ไปแลกเข้า	เขาได้เครื่องปรุง	
สองก็	วางาด้าน	นำกันชมชื่น	
	ปากกล่าวด้าน	หัวจิ้นต่อกัน	
	มืออื่นเช้า	ปมิได้เที่ยวขอ	แม่แล้ว ...

พ.1 ล.5 น.2

บทประพันธ์นี้ ความว่า ไก่ตัวเดียวแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งกินเองอีกส่วนไปแลกข้าวให้
ชาวบ้านมีอาหารกิน ส่วนเราก็ได้ข้าวไม่ต้องเที่ยวขอกทานเขา สองแม่ลูกพูดจากันแล้วหัวเราะชื่นใจ
ชายกำพร้ากล่าวกับแม่ว่าการทำสวนกว่าจะได้กินก็ยากนาน (แวน) แต่เราไปหาไก่ไป
แลกเปลี่ยนข้าวจะได้ง่ายกว่ากันเยอะนะแม่ ดังความว่า

... อันว่า	ทำสวนนี้	คงกินแวนยาก	แม่เฮย
แห่งงูหาไก่	ไปแลกเข้า	เขาได้ง่ายคาย	แม่เฮย ...

นอกจากนี้ก็มีอาชีพรับอาสาทำงานกับเจ้านายและพระเจ้าแผ่นดินดังความว่า

... บุณก็	สอนลอนไหว	ภูบาลเลียนราช	
	พระบาทเจ้า	ถามถ้อยชู้ขุน	
	เป็นโคเจ้า	เสนาน้อยใหญ่	
	ใฝ่ผู้ผู้	ใจท้าวสิงโค	นั่นเค
แต่นั้น	เสนาท้าว	มุนตรีพอมื่น	
	ก็บู้	ใจท้าวชู้คน	แท้แล้ว ...

พ.4 ล.8 น.1

อาชีพที่บันทึกไว้เป็นภูมิปัญญา มีการทำนาทำสวน เก็บรวบรวมของจากป่าการแลกเปลี่ยนด้วยสิ่งของกับสิ่งของโดยเฉพาะอย่างยิ่งแลกเปลี่ยนข้าวเปลือกกับอาหารเช่นไก่เป็นต้นเรียกว่าคว่าบ้าน ส่วนอาชีพสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ เป็นข้าราชการใช้นายและพระราช (ข้าราชการ) รวมภูมิปัญญาทั้งสี่ด้านเข้ากันแล้ว เป็นนิทานธรรมมีคติ ดังความว่า

...	นัตถิบ้าน	นิทานธรรมกล่าว
ขอให้	ชาวพี่น้อง	ฟังแล้วให้ใจเอา
อย่าได้	หวนมาว่า	ปะปนความอื่น
	เลิกและตื่น	เขาเจ้าสองบ่เห็น ...

พ.5 ล.19 น.1

เมื่อเป็นนิทานคติธรรมก็ให้ถือว่าทุกสิ่งที่กล่าวเป็นธรรม คือ ธรรมคาหรือธรรมชาติ ทุกอย่างจะกลับไปสู่ธรรมชาติเป็นอนิจจัง มีแต่ความคิดความชั่วที่ปรากฏอยู่ขอให้พิจารณาอย่างรอบคอบถี่ถ้วน (ฮินตรง) แล้วสร้างความดีไว้ดังความว่า

	อนิจจังนี้	สังขารบ่มั่นเที่ยง
ฝูงหมู	นาและบ้าน	เฮือนชานปอนเจ้าอยู่
มีแต่สี	ปลละละไว้	บ่มีเอื้ออ่าวคอย
มันบ่แม่น	ของจริงแท้	แพรวาผืนเจ้ามุ่ง
นับมือแต่สี	หมองหม่นเศร้า	เขาสีม้วนเข้าใส่ไฟ
ฟังเนอฝูงหมู	ไทยไกลใกล้	สาวฮามเต่าแก่
	ฝูงหมูเจ้า	ฟังแล้วให้อินตรง

พ.5 ล.19 น.2

การสัมภาษณ์ผู้รู้ (Key Informants) เกี่ยวกับภูมิปัญญาจากวรรณกรรม เรื่อง คำพราไก่แก้ว

ผู้ให้สัมภาษณ์ประกอบด้วย

1. พระครูสิริปิยธรรม อายุ 67 ปี 47 พรรษา เจ้าอาวาสวัดพระปรารงค์สีดา ตำบลสีดา อำเภอสีดา จังหวัดนครราชสีมา เป็นโบราณสถานที่เชื่อว่าเป็นบริเวณคำพราไก่แก้วลงรูไปตามไก่อที่มีกลิ่นหอมในวรรณกรรม ให้สัมภาษณ์ที่วัดพระปรารงค์สีดา วันที่ 12 พฤษภาคม 2552 ผู้สัมภาษณ์ว่าที่ร้อยตรีภูวนาท มาตบุรม

2. นายสุกัญ พรธณภักดี อายุ 77 ปี บ้านเลขที่ 2 ถนนธรรมวงศ์สวัสดิ์ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม อาชีพข้าราชการบำนาญเคยดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดศรีสวัสดิ์ อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม สนใจวรรณกรรมหนังสือผูกโบราณ เป็นพราหมณ์ประกอบ

พิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับความเชื่อ เช่น สุตรวาญ อุปสมบท สะเคาะเคราะห์ ตัดกรรมตัดเวรทำบุญ แจกข้าว บรรจุอัฐิธาตุ การบวงสรวงเทวดา แก้วความฝัน และนำประกอบพิธีสมมา ให้สัมภรณ์ที่บ้านเลขที่ 2 เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2552 ผู้สัมภาษณ์ว่าที่ร้อยตรีภูวนาท มาตบุม

3. นายมนัส สุขสาย อายุ 68 ปี บ้านนิคมพัฒนา เลขที่ 299 ตำบลไทรน้อย อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี อาณาบริเวณติดกับบ้านไทรน้อยที่ค้นพบหนังสือผูกโบราณ เรื่อง กำฟ้าไก่อแก้ว อาชีพข้าราชการบำนาญเป็นผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับเอกสารโบราณและเป็นครูของแผ่นดินให้สัมภาษณ์ที่บ้านเลขที่ 299 วันที่ 13 กรกฎาคม 2552 ผู้สัมภาษณ์ ว่าที่ร้อยตรีภูวนาท มาตบุมทุกคนให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับวรรณกรรมกำฟ้าไก่อแก้วด้านวรรณศิลป์ และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านศาสนาและความเชื่อ การดำรงชีวิตในครอบครัว การปกครองและการประกอบอาชีพ ผลการสัมภาษณ์ได้สาระสำคัญดังต่อไปนี้

เรื่องวรรณศิลป์ ทุกคนมีความเห็นสอดคล้องกันว่า การใช้คำภาษาบาลีสันสกฤตในวรรณกรรมเป็นเครื่องก่อให้เกิดศรัทธา เช่น คำว่าพุทธเจ้า เมื่อเริ่มประณามพจน์และคำเรียกกำฟ้าไก่อแก้วหลายแห่งก็ใช้คำว่าโพธิญาณเป็นต้นแสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นชาดก นอกจากนี้ก็มีการใช้คำภาษาบาลีเล็กน้อยเป็นจุดฉียบบท เริ่มเรื่องแต่ละตอนเช่นอรรถาธิบายในกาลเมื่อ แล้วบรรยายรายละเอียดต่อไป คำเริ่มตอนอย่างนี้เป็นคำนิยมใช้ในวรรณกรรมชาดกและนิทานในพระสุตันตปิฎกฉบับภาษาบาลี คำนี้จึงทำให้เชื่อว่าเดิมทีเดิมทีเคยมีฉบับภาษาบาลี หรือเป็นเรื่องเกี่ยวกับภาษาบาลีที่พระพุทธเจ้าใช้เผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ภาษาบาลีที่ปรากฏจะเป็นชื่อของบุคคลชั้นสูงและเป็นราชาศัพท์และศัพท์ธรรม เช่น พระองค์ มนต์ นิรมนต์ บุญ บาป เวรกรรม เป็นต้น

ส่วนการใช้คำภาษาถิ่นไทยอีสาน เป็นเครื่องสร้างความรู้ความเข้าใจอย่างซาบซึ้งและแบบกายสำหรับชาวบ้านผู้ใช้ภาษาถิ่นอีสานในชีวิตประจำวัน เช่น คำว่าแนน (บุพเพสันนิวาสน์) โจม (จูขึ้น) คว่าบ้าน (แลกเปลี่ยนสิ่งของ) อีดู (สงสาร) อ่า (ซ่อน, อำพราง) หงั้น (รินออก) ยึดยึด (หลังไหลไป) ย้องย่อง (ต้องลอบไป) คำเหล่านี้ชาวอีสานอ่านหรือฟังแล้วจะเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเห็นเป็นภาพในใจหรือภาพพจน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าคำเหล่านี้มาร้อยเรียงเป็นข้อความโวหารต่าง ๆ ก็ยิ่งทำให้ผู้อ่านซาบซึ้งตรึงใจ (ออนซอน) เกิดอารมณ์ต่าง ๆ เช่น ไพเราะ (ม่วง) ได้ความรู้ เกิดความสงสาร เกิดความโกรธ ความเกลียด ได้คติธรรม เป็นต้น

ดังนั้นการใช้คำภาษาบาลี ภาษาถิ่นอีสาน เป็นคำกวี เป็นข้อความเป็นโวหารกวี ทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้ศักดิ์สิทธิ์เป็นชาดก และมีความไพเราะกินใจ จึงทำให้วรรณกรรมเรื่องนี้แพร่หลายไปในหมู่ชนไทยลาว

เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

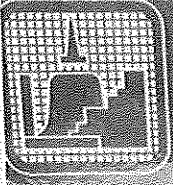
ภูมิปัญญาที่บันทึกไว้ทั้ง 4 ด้าน คือ ศาสนาความเชื่อการดำรงชีวิตในครอบครัว การปกครองและอาชีพ ก็เป็นภูมิปัญญาที่สามารถใช้ประโยชน์แก่สังคมได้จริง ๆ และยังมีใช้มาจนถึงปัจจุบันและจะใช้ต่อไปในอนาคตอีกยาวไกลจนไม่สามารถระบุได้ว่าจะเลิกใช้เมื่อไร หลายอย่างสามารถบอกได้ว่าจะเลิกใช้ต่อเมื่อไม่มีมนุษย์เช่น การทำนาทำสวน การปกครองบ้านเมืองและครอบครัว เป็นต้น

เพื่อให้ชัดเจนผู้ให้สัมภาษณ์ให้ข้อมูลเป็นด้าน ๆ ดังนี้

ด้านศาสนาและความเชื่อมีประเพณีไว้ในวรรณกรรมเรื่องนี้เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ มีความเชื่อในเทพเจ้าที่สำคัญคือพระพรหม เทวดาผู้ใหญ่ ที่แม่ของกำพรว้าไก่แก้วและตัวชายกำพรว้าไก่แก้วได้กราบวิงวอนให้ช่วยเหลือในคราวคับขันและให้พ้นภัย จนชุมชนโบราณเชื่อและได้ก่อสร้างปราสาทในศาสนาพราหมณ์ศิลปะแบบเขมรโบราณก่อด้วยศิลาแลงจำนวนหนึ่งหลัง ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว อารามพุทธศตวรรษที่ 17-18 ชื่อปราสาทบ้านสีดา เป็นข้อมูลที่กรมศิลปากร ได้สำรวจและสลักข้อความลงบนแผ่นโลหะประกาศไว้ให้เป็นที่ประจักษ์ โบราณสถานดังกล่าวตั้งอยู่ วัดพระปราสาทสีดา บ้านสีดา ตำบลสีดา อำเภอสีดา จังหวัดนครราชสีมา ดังภาพประกอบที่ 1

ภาพประกอบที่ 1 ปราสาทบ้านสีดา

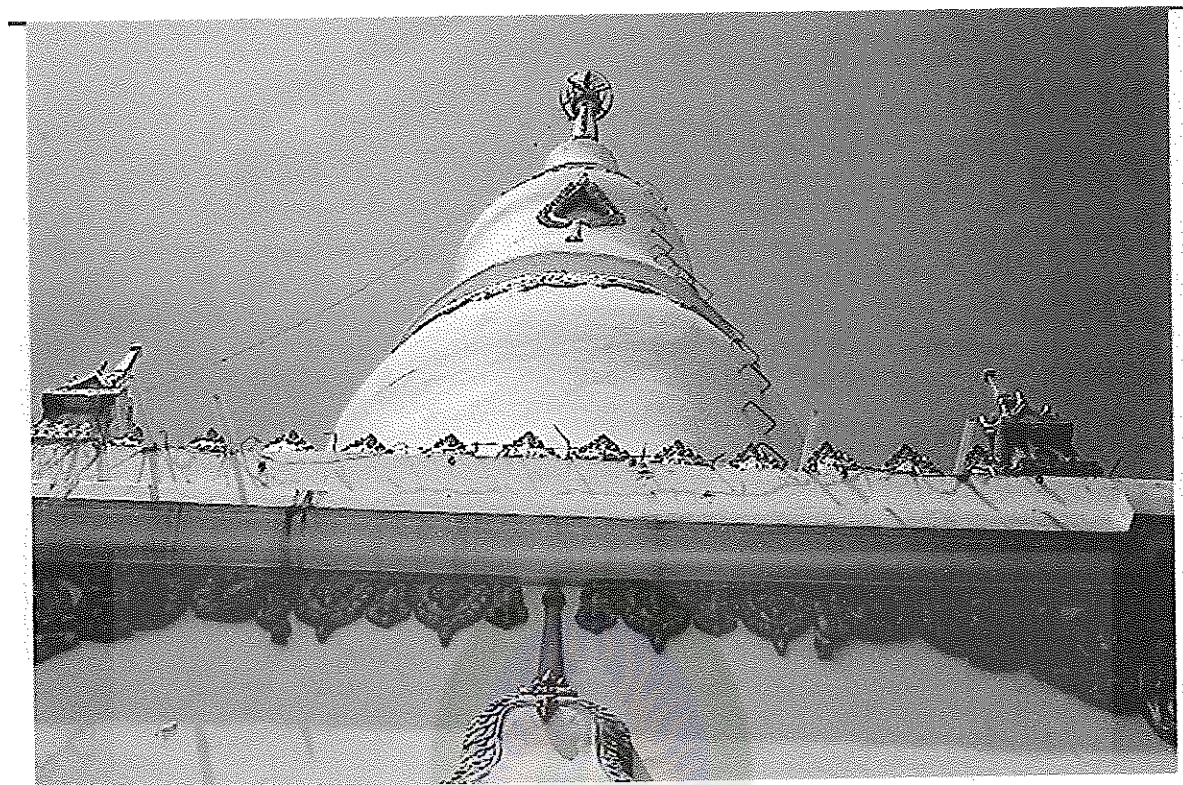
ปราสาทบ้านสิดา PRANG BAN SIDA

ปราสาทบ้านสิดา ตำบลสิดา อำเภอสิดา จังหวัดนครราชสีมา เป็นโบราณสถาน
ในศาสนาพราหมณ์ ศิลปะแบบเขมรโบราณก่อด้วยศิลาแลงจำนวน ๑ หลัง มีลวดลาย
ปูนปั้นประดับ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีอายุราว
พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔

Prang Ban Sida is located at Tambon Sida, King-Amphoe Sida Nakhon
Ratchasima province. This Hindu sanctuary dated between 1058 - 1257
A.D. The laterite stupa with decorative stucco designs faces to the east and
surrounded by a holy wall.

ภาพประกอบที่ 2 แผ่นโลหะสลักข้อความเรื่องเกี่ยวกับปราสาทสิดา

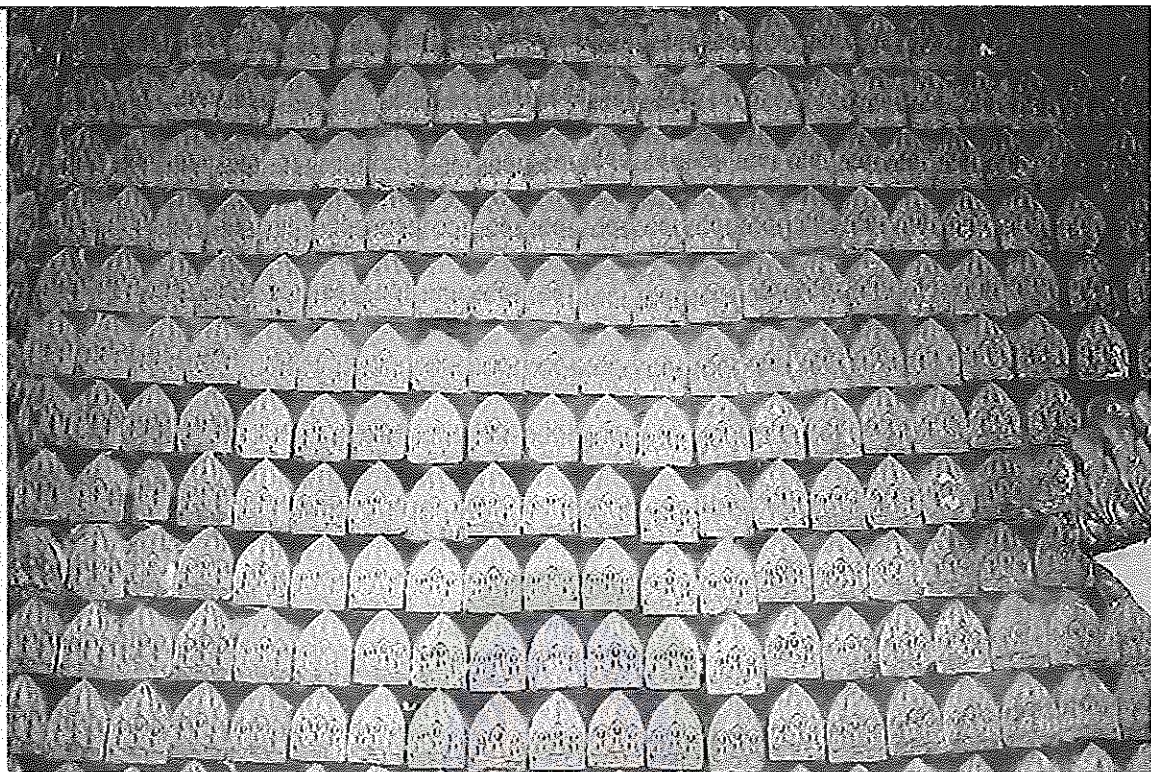
นอกจากนี้ก็มีความเชื่อเราเชื่อในศาสนาพุทธคือเชื่อในพระพุทธเจ้าว่ามีจริง พระองค์มี
ปัญญาคุณ บริสุทธิคุณ เชื่อในพระธรรมคำสอน เช่น ผลกรรมทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เชื่อเรื่องเวร
เรื่องทำบุญให้ทาน เรื่องกตัญญูกตเวทิตา ธรรมะเหล่านี้ช่วยให้สังคมดำรงอยู่อย่างมีความสุขมากกว่า
ความทุกข์ เพราะคนส่วนใหญ่เชื่อว่าธรรมะย่อมชนะอธรรม จึงทำให้คนส่วนใหญ่อยู่ในศีลธรรม
เรื่องกำพร้าวัวแก้วก็ระบุไว้ว่าเป็นนิทานธรรม ชุมชนบริเวณนี้จึงได้ร่วมกันก่อสร้างเจดีย์บรรจุ
พระพุทธรูปและคัมภีร์พระธรรมคำสอนไว้ดังภาพต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ 3 เจดีย์วัดบ่อไก่แก้ว

ภายในอุโมงค์เจดีย์วัดบ่อไก่แก้ว มีพระพุทธรูปและพระพิมพ์ดินเผาเฉพาะ
พระพิมพ์ดินเผานั่งที่ทำด้วยดินเผาประมาณ 5000 องค์ ดังภาพต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภาพประกอบที่ 4 ภาพพระพิมพ์ที่ติดผนังในอุโมงค์เจดีย์วัดบ่อไก่แก้ว

นอกจากความเชื่อเรื่องศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาแล้ว ก็มีความเชื่อพื้นบ้านอื่น ๆ เช่น เรื่องผีสิง เรื่องขวัญกำลังใจ กาดา อาคม เเคราะห์ โโชคชะตา เป็นความเชื่อเก่าแก่มีมาก่อนจะนับถือพระพุทธศาสนาแต่ความเชื่อดังกล่าวก็สามารถปรับความเชื่อให้กลมกลืนกันเพื่อประโยชน์แก่สังคมได้ดีในปัจจุบัน จนไม่สามารถปฏิเสธได้ เรื่องคำพราไก่แก้วจึงเป็นนิทานธรรมดาที่ผู้แต่งบัญญัติไว้ ด้านการดำรงชีพในครอบครัวก็มีการเลี้ยงดูกันด้วยความรักความอบอุ่น การสืบเชื้อสาย แต่งงาน การรักษาโรคทางกายทางใจ การนับถือสายญาติ ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องไก่แก้ว ก็ยังมีปฏิบัติอยู่จริงในสังคมท้องถิ่นอีสานปัจจุบัน แต่ก็มีบางอย่างที่ไม่อาจเป็นจริงและยังไม่สามารถพิสูจน์ได้เช่นเรื่องมนุษย์ลงไปแต่งงานกับชาวบาดาล แต่ก็มีประชาชนจำนวนมากยังเชื่อว่ามีโลกบาดาล มีพระยานาค เป็นต้น ในสถานที่ซึ่งเชื่อว่าเป็นบริเวณเกิดวรรณกรรมเรื่อง คำพราไก่แก้วก็ได้มีชาวโบราณได้เลือกสถานที่ว่าเป็นรูที่ชายคำพราลงไปตามไก่ที่บาดาลซึ่งกำหนดเป็นบริเวณไว้ และมีร่องรอยบอกว่าเป็นหลุมเสาหลักผูกเชือกหย่อนสายยนต์ลงไปบาดาลดังภาพต่อไปนี้

ด้านการปกครอง แน่นอเนกรปกครองสำคัญมี 2 ส่วนคือการปกครองบ้านเมืองกับการปกครองครอบครัว การปกครองบ้านเมืองที่สำคัญ คือ มีพระราช ใ้เสนาอำมาตย์เป็นเครื่องมือ การปกครองนี้ มีลักษณะเป็นราชาธิปไตย พระราชามีอำนาจเด็ดขาดใช้อำนาจเป็นธรรม เช่น พระยา กุญชร การปกครองแบบนี้ ทำให้เมืองล่มสลาย แต่อีกเมืองหนึ่งคือเมืองผางวงเวลามีปัญหาตัดสิน พระทัยไม่ได้พระองค์เรียกเสนาอำมาตย์มาปรึกษาการปกครองของพระองค์ก็ไม่ล่มสลาย ภูมิปัญญา การปกครองบ้านเมืองหลายประเทศก็มีลักษณะคล้ายเมืองผางวงในวรรณกรรมนี้ คือมีคณะที่ปรึกษา ส่วนจะเรียกชื่ออย่างไรก็อาจแตกต่างกันไป

การปกครองครอบครัวที่สำคัญเป็นพ่อแม่ปกครองลูก ให้ความรักความอบอุ่นตามใจลูกใน สิ่งที่ต้องการ เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ชีวิตลูก ๆ ให้ลูกมีโอกาสแต่งงานมีครอบครัวใหม่สืบเชื้อสาย ต่อ ๆ กันไป ด้านการประกอบอาชีพ ในวรรณกรรมเรื่องนี้ที่พบมีประกอบอาชีพเกษตรกรรม คือ ทำนาทำสวนเลี้ยงชีวิต และรับใช้เจ้านาย เช่น เสนาอำมาตย์ (รับราชการ) การทำนาทำสวนก็เป็นภูมิ ปัญญาสืบทอดและพัฒนากันมาอย่างไม่ขาดสาย ในวรรณกรรมนี้เทคโนโลยีที่สำคัญคือมีคอดีคือ มีคมกล้า แต่ปัจจุบันเทคโนโลยีการทำนาทำสวนก็ได้พัฒนาไปมากแต่หัวใจสำคัญ คือ เป็นภูมิ ปัญญาที่เลี้ยงชีพตนเองและชาวโลกได้ บุคคลจะมีอำนาจวาสนา มีเงินเป็นเศรษฐีมหาเศรษฐีสูงส่ง เพียงใดก็ตามหากไม่มีชาวนาชาวสวนผลิตอาหารให้รับประทานก็คงอยู่ไม่ได้ เพราะคนต้อง รับประทานอาหารทุกวัน อาชีพทำนา ทำสวนจึงเป็นภูมิปัญญาเพื่อมนุษย์สืบไปจนกว่าจะไม่มีมนุษย์ วรรณกรรมเรื่องนี้จึงเป็นนิทานธรรม ทั้งธรรมในพุทธศาสนาและธรรมคาของ โลก ผู้ประพันธ์จึงระบุว่าอ่านแล้วฟังแล้วให้พิจารณาโดยรอบคอบ (ฮันตอง)

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY